

Ajaloolise Virumaa rahvakultuur uurimisobjektina

Eessõna

Ajaloolise Virumaa koosseisu kuulub 11 kihelkonda, neist Vaivara, Jõhvi, Iisaku ja Lüganuse kihelkond maakonna idapoolel ning Viru-Nigula, Rakvere, Haljala, Kadrina, Väike-Maarja, Viru-Jaagupi ja Simuna kihelkond läänepoolel. Virumaast sai eesti hõimu ja teiste läänemeresoome hõimude puhverala juba kauges minevikus. Vastavalt sellele, millised on olnud kultuurikontaktid lähiümbruse rahvastikuga, kujunesid ka erijooned vaimses ja ainelises kultuuris. Siinseid kihelkondi ei saa käsitada kui ühtlustunud ajaloolis-kultuuriliste iseärasustega territoriaalseid üksusi, sest Alutaguse soode- ja metsarikkale alale on iseloomulik, et olulisi erinevusi võib leida juba ühe kihelkonna piires. Ühisjooni soomlastega võib märgata Kadrina kihelkonna, Haljala, Viru-Nigula, Lüganuse, Jõhvi ja Vaivara põhjaosa kultuuris, ühist ingerisoomlaste ja karjalastega on Vaivara kihelkonna põhjaosas ning Jõhvi kihelkonna idaosas. Põlise vadja asustuse mõjustustest annab tunnistust ühelaadsete rahvakultuuri ilmingute esinemine Vaivara, Jõhvi, Iisaku ja osalt Lüganuse kihelkonnas. Lünkadele ning vasturääkivustele eri valdkondade uurijate otsustustes vadja asualade kohta Eestimaal juhtis 1980. aastatel tähelepanu arheoloog Priit Ligi, kes määratles vadja asustuse ajalised erinevused Virumaal: “Siinkirjutaja arvates saab vadjapäraseid kultuurinähtusi (lõuna)vadja arheoloogilise materjaliga seostada ainult Alutaguse lõunaosas. Kirde-Eesti rannikualal ja Põhja-Tartumaal on lood teisiti” (Ligi 1989: 24–25). Alutaguse vadja ala isoleeritus idapoolsetest hõimlastest sai alguse 14. sajandil, täpsustab Ligi (1989: 23). Need teadmised juhivad meid Iisaku kihelkonna osaliselt vadja juurtega *poluvertsikute* – 17. ja 18. sajandil venestunud rahvastiku juurde, kes 19. sajandi viimasel veerandil eestistudes läksid üle eesti keelele. Niivõrd huvitava kujunemislooga, konfessiooni vahetanud rahvakillu kultuuriline olek on isepärane ning väärrib uurijate kompleksset tähelepanu. Vadja substraadist *poluvertsikute* keelekasutuses hakati rääkima alles alates 1960. aastatest (Kulakov & Nurgamaa 2012: 78).

Suhteliselt hilja – 17. sajandil moodustatud Iisaku kihelkonna kultuuripilt ongi kõige kirevam. Põhjapoolsete külade elanikel on siin olnud tihedam kontakt Jõhvi ja Lüganuse kihelkonna lõunapiiri küladega. Lõunaosas piki Peipsi rannikut paiknevad vene külad. Tudulinna kant jääb Alutaguse kultuurivaldkonna läänepiirile, Lüganuse kihelkond esindab nii Lääne- kui ka Ida-Virumaad. Kõige tüüpilisemateks Põhja-Eesti kultuuriareaali esindajateks võib vaadeldaval alal lugeda Väike-Maarja, Viru-Jaagupi ja Simuna kihelkonda.

Virumaa on värvikas piirkond, mille kultuurilised eri- ja ühisjooned rahvaluuleliigiti siiski päriselt ei ühti, nagu selgub käsitlustest selle aasta *Mäetaguste* kahes järjestikus numbris. Käsitlusviis on enamusel induktiivne, allikmaterjalist lähtuv, rõhuasetus on 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi esimese poole kultuuriprotsessil selle diakroonilises muutumises. Mõnedki artiklid on temaatilises “suguluses”, nt lisandub kohamuistendite ülevaatele teadaolevate hiiepaikade tutvustus, kõrvu on mõistatuste ja vanasõnade ning kõnekäändude esitlused. Olenevalt teemast, vaadeldavast folklooriliigist, selle esindatusest Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) rahvaluulekogudes, varasemast editeerimisest ja uuritusest on kirjandusmuuseumi folkloristidest autorid valinud ka lähenemisviisi ja vaatenurga. Ennekõike tulebki siin mainida regionaalsete erijoonte selgitamist ja esiletoomist, nt Mare Kalda toob esile kohapärimuse repertuaari ajalised muutused ning selgitab folkloori ja objektiivse tõe vahekordi, Mall Hiimäe osutab sugulasrahvaste ja idaslaavi mõjustustele Virumaa rahvausu vaimolendite kuvandis.

Mõte koostada artiklikogumik ajaloolise Virumaa rahvakultuurist sai konkreetse väljundi 2011. aasta kevadtalvel Viru Instituudis algatatud arutelul. Eesmärgiks oli anda juurtelt virulastele ja ka teistele vastavateemalist materjali Virumaa kohta, kinnistamaks nende kultuurilist enesetunnetust ja identiteeti Virumaa elanikuna. Silmas pidades Virumaa-huvilist lugejaskonda ongi mitmes artiklis rõhku pandud virumaalise omakultuuri esiletoomisele. Kirjutades mõistatuste kui väga vana folklooriliigi minevikulisest funktsioonist lisab Piret Voolaid huvitavat täiendust kohaliku levikuga mõistatustest. Unikaalset vanasõnade repertuaari tutvustab Anneli Baran. Ahto Kaasik on seletusele hiie mõiste ja tähenduse kohta lisanud Virumaa hiie nimekirja. Traditsioonilise ülevaate rahvaluulekogujatest ning kogumisaktsioonidest esitab Anu Korb.

Sellisenä kavandatud temaatiline käsitlus pakub teavet nii erialateadlastele kui ka õppe- ja allikmaterjalina kultuuri- ja haridustöötajatele (eriti Narva Kolledži kultuurisuhete õppeprogrammi abivahendina), kõigile huvilistele. Artiklid ilmuvad Viru Instituudi ja Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ning Eesti Rahvaluule Arhiivi ühistööna. Esialgsel kujul ilmusid mõned artiklitest varem kogumikus “Ida-Virumaa rahvakultuurist” (Rakvere–Tartu, 2013). Käsikiri valmis Viru Instituudi toetusel, editeerimise eest kandis hoolt MTÜ Eesti Folkloori Instituut. Täna kõiki osalejaid.

Mall Hiimäe

Kirjandus

Kulakov, Dmitri & Nurgamaa, Anne 2012. Rahvamälu ja teaduse vahel: Iisaku poluvertsikute keelest. Nurgamaa, Anne (koost). *Iisaku Muuseumi toimetised I*. Iisaku: Iisaku Muuseum, lk 59–99.

Ligi, Priit 1989. Vadjalastest arheoloogi pilguga. *Keel ja Kirjandus* 1, lk 22–25.